

QISHLOQ XO'JALIGI ISHLAB CHIQUARISHI TIZIMIDA DEHQON XO'JALIGI TUSHUNCHASI VA RIVOJLANISH TAMOYILLARI

B.A.Ahmatov

BDTU Yer resurslaridan foydalanish va davlat kadastrı kafedrası o'qıtuvchısı

Annotatsiya: *Maqolada dehqon xo'jaliklari to'g'risida tushunchalar, ularning mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi o'rni, asosiy vazifalari va faoliyati bilan bog'liq masalalar o'z yechimini topgan.*

Аннотация: *В статье рассматриваются понятия о дехканских хозяйствах, их роль в социально-экономическом развитии страны, а также находят свое решение основные задачи и вопросы, связанные с их деятельностью.*

Abstract: *The article explores concepts related to peasant farms, their role in the country's socio-economic development, their primary functions, and issues associated with their activities. The paper provides solutions to these matters.*

Kalit so'zlar: *dehqon xo'jaligi, qishloq xo'jaligi, bozor iqtisodiyoti, tadbirkorlik faoliyati, iqtisodiyot sohalari, yer uchastkasi*

Ключевые слова: *дехканское хозяйство, сельское хозяйство, рыночная экономика, предпринимательская деятельность, отрасли экономики, земельный участок*

Key words: *peasant farming, agriculture, market economy, entrepreneurial activity, economic sectors, land plot*

Kirish. Mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini oshirishda dehqon xo'jaliklari o'rining yuqoriligi mazkur yo'nalishlarda ilmiy-amaliy muammolarga bag'ishlangan tadqiqotlar olib borish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Bu eng avvalo, ularning aholini bandligini ta'minlash hamda turmush farovonligini oshirish kabi ijtimoiy masalalarda qo'shayotgan hissasining oshib borayotganligi bilan bog'liqdir. Shu bois, bozor munosabatlariga tez moslashuvchan xo'jalik yurituvchi subyekti sifatida mamlakatimiz iqtisodiyotiga tobora katta ahamiyat kasb qilayotgan dehqon xo'jaligining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, uni rivojlanish qonuniyatlarini tadqiq qilish zaruriyati vujudga kelmoqda.

Tadqiqot usullari va muhokama. Dehqon xo'jaligi tushunchasiga oid dastlabki tushunchalar ishlab chiqarishga XX asrning boshlarida kirib kelgan. Bunga yorqin misol sifatida 1918 yilda Rossiya davlatining Moskva shaxrida bo'lib o'tgan Agrar islohatlar ligasining butunrossiya 3-s'ezdida A.V.Chayanovning ma'ruzasida berilgan quyidagi ta'rifni keltirish mumkin "Dehqon xo'jaligi, eng avvalo, oilaviy xo'jalik bo'lib, uning butun tuzilishi xo'jalik yurituvchi oilaning a'zolari soni va tarkibiga, shuningdek, oilaning iste'mol ehtiyojlari bilan ishchi kuchlarining o'zaro nisbatiga bog'liq bo'ladi"[9].

F.A.Brokgauz va I.A.Yefronlar muallifidagi ensiklopedik lug'atda "Dehqon xo'jaliklari - iqtisodiy kategoriya sifatida oila rahbari va uning a'zolari mehnatiga tayangan mayda tovar ishlab chiqaruvchi qishloq xo'jaligi korxonasidir" [4]. Yana bir ensiklopediyada "dehqon

xo'jaligi shunday qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish shaklidirki, u asosan umrbod meros qoldirilgan yoki uzoq vaqt foydalanish uchun ijaraga olingan yerda oila a'zolarining birgalikdagi mehnatiga asoslanadi" [7] deyilgan.

A.Bobok dehqon xo'jaliklarining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi o'rni va ahamiyatiga baho berib, "aholi tomorqa xo'jaliklari hozirgi kundagi bozor iqtisodiyoti sharoitida qishloq aholisini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlovchi va shuning ortidan aholi daromadlarini oshiruvchi asosiy manbadir, shuningdek, o'lkada ishsizlikning o'sishi xavf solib turgan davrda ish o'rinlari taklif etayotgan alohida xo'jalik yurituvchi mahalliy qishloq xo'jalik shaklidir" [3], deya alohida ta'rif bergan.

Hozirgi kunda dehqon xo'jaliklarini asosan oila xo'jaliklari bilan uyg'un tarzda e'tirof etishadi. Chunonchi, oila xo'jaliklarining qo'shimcha daromad topishi uchun dehqon xo'jaligini yuritish muhim omil bo'lmoqda. Bunday tadbir jamoa ishlab chiqarishidan yoki boshqa manbalardan olinayotgan daromadi juda kam bo'lgan oilalar uchun ayniqsa muhimdir. Demak, dehqon xo'jaliklari jamiyatning muhim bo'g'ini bo'lgan oilaga taalluqlidir. Oilada esa bozor iqtisodiyotiga mos "moddiy manfaatdorlik", "chinakam mulkka egalik hissi" tushunchalari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, I.Kapanev va G.Chubkovlar ushbu manfaatdorlikni dehqon xo'jaliklariga tegishli bo'lgan tomorqa uchastkalari bilan bog'lagan holda "fuqarolarning tomorqa xo'jaliklari ularning egalarini va butun jamiyatning iqtisodiy manfaatlarini qondiruvchi manba" [5] ekanligini e'tirof etadi. Darhaqiqat, dehqon xo'jaligi oila boshlig'i ixtiyoridagi yer uchastkasida oila a'zolari mehnati yordamida qishloq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqaradi va bu dehqon xo'jaliklarini uy xo'jaliklarining tarkibiy qismi ekanini ko'rsatadi. Zero, ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya sifatida uy xo'jaligining mohiyati, uning faoliyat yuritish funksiyalari va vazifalari bo'yicha ilmiy-metodologik muammolar asosan chet el olimlari tomonidan tadqiq qilingan bo'lib, bizningcha, respublikamizda ushbu yo'nalishda tadqiqot olib borgan P.Хусанов, U.Ahmedovларнинг ilmiy tadqiqot natijalari e'tiborga molik sanaladi [8,2].

Yana bir guruh olimlar: "Dehqon xo'jaligining asosiy vazifasi – qishloq aholisini foydali mehnat va tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb etish orqali ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanishga erishish hamda shu asosda eng kam sarf-xarajat birligi evaziga mahsulot yetishtirishni har tomonlama ko'paytirishdan iborat. Shuningdek, yer resurslaridan unumli foydalanish, mamlakat aholisining oziq-ovqatga bo'lgan ehtiyojini qondirishga hissa qo'shish, o'zi joylashgan hududning ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashda ishtirok etish kabi bir qator vazifalarni yechishda ham dehqon xo'jaliklari o'z hissalarini qo'shishlari lozim" [6], deb ta'kidlaydilar

Tadqiqot natijalari. Bizning fikrimizcha esa, dehqon xo'jaligi qishloq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqarishga ixtisoslashgan oila xo'jaligi bo'lib, bunda oila a'zolarining birgalikdagi mehnati ta'minlanadi hamda aholining qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talabi qondiriladi. Tomorqa xo'jaligi esa, uy xo'jaligiga oid hisoblangan yer maydonida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tovar sifatida kelgusida sotish yoki shaxsiy iste'mol uchun yetishtirishga qaratilgan maqsadli faoliyatdir. Dehqon xo'jaligi oilaviy tadbirkorlik uchun sharoit yaratilganligining muhim belgisidir. Zero oilaviy tadbirkorlik oila a'zolarining birgalikdagi shaxsiy mehnatiga asoslangan harakatdir. Ushbu fikrni O'zbekiston Respublikasining

01.04.2021 yilda qabul qilingan O'RQ-680-sonli "Dehqon xo'jaligi to'g'risida" qonunida keltirilgan ta'rif xam tasdiqlaydi "Dehqon xo'jaligi meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilish yoki ijara (ikkilamchi ijara) huquqi asosida dehqon xo'jaligi boshlig'iga berilgan yer uchastkasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishni va realizatsiya qilishni dehqon xo'jaligi a'zolarining shaxsiy mehnati asosida amalga oshiruvchi xo'jalikdir"[1] .

Dehqon xo'jaligi o'z faoliyatini bog'dorchilik va uzumchilikka yoki sabzavot va poliz ekinlarini yoxud boshqa qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishga ixtisoslashish asosida amalga oshiradi.

Dehqon xo'jaligining faoliyati tadbirkorlik faoliyati jumlasiga kiradi va dehqon xo'jaligi a'zolarining istagiga ko'ra yuridik shaxs tashkil etgan holda ham, yuridik shaxs tashkil etmasdan ham amalga oshirilishi mumkin.

Qayd etish lozimki, mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish jamiyatning modernizatsiyalashuvi, demokratik jarayonlarning rivojlanishi va ko'p jihatdan qishloq xo'jaligi va unda olib borilayotgan islohotlar samarasi bilan uzviy bog'liqdir. Shu bois, respublikamiz agrar sohasida olib borilayotgan islohotlarni chuqurlashtirish, yangi xo'jalik yuritish shakllariga o'tish va uni qo'llab-quvvatlash asosida qishloq aholisining turmush tarzini yaxshilash borasida bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Dehqon xo'jaligi erkin, mustaqil tadbirkorlik subektidir. Iqtisodiyotning turli sohalarida band bo'lganlar uchun shaxsiy yordamchi xo'jaliklar bo'sh vaqtda mehnat resurslaridan samarali foydalanish vazifasini bajarganlar. Dehqon xo'jaligi nafaqat ishdan bo'sh vaqtdan samarali foydanish, balki bozor uchun mahsulot ishlab chiqarishni ham ko'zlaydi.

Xulosa. Bugungi kunda dehqon xo'jaligi o'zining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatiga ko'ra iqtisodiy faoliyatning asosiy subektlaridan biri hisoblangan – uy xo'jaligi va firmaning ayrim jihatlarini o'zida namoyish qiladi va aholi daromadlarini ko'paytirish hamda oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlashda katta ahamiyat kasb etadi. Dehqon xo'jaliklari faoliyati samaradorligini oshirishni rag'batlantirish quyidagi ijobiy natijalarga erishish imkonini beradi:

- mehnatga yaroqli aholining ish bilan band bo'lmagan ortiqcha qismini, asosan qishloq joylarda yashovchi xotin-qizlar va yoshlarni ijtimoiy foydali mehnatga jalb etishga hamda shu tariqa ishsizlikning kuchayib borish xavfini barham toptirishga erishiladi;

- aholining real daromadlarini oshirishga, shuningdek, qishloq aholisi uchun ijtimoiy kafolatlarni mustahkamlashga erishiladi;

- aholini hayotiy muhim oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlashdagi keskinlikka barham berishga muvaffaq bo'linadi.

Yer uchastkalari olgan oilalar kartoshka, sabzavot, meva, chorvachilik mahsulotiga bo'lgan o'z ehtiyojlarini qondiribgina qolmay, balki ularni tuman markazlari yoki shaharlardagi dehqon bozorlarida sotishni ancha ko'paytirib, oziqovqat muammosini hal qilishga ulushini oshiradi; – yakka tartibdagi uy-joy qurilishi ko'lamini ancha kengaytirishga muvaffaq bo'linadiki, bu hol aholini uy-joy bilan ta'minlash, respublika aholisining kommunal (maishiy) va uy-joy sharoitlarini yaxshilash sohasidagi anchagina muammolarni hal qilishga yordam beradi; – faqat ijtimoiy nizolarning sababi va manbalarini bartaraf etish hisobigagina emas, balki kishilarning shaxsiy tomorqa yerlarini va bog', dala hovli yerlarini obodonlashtirishda faol qatnashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi qonuni "Dehqon xo'jaligi to'g'risida". T.: Adolat, 2021
2. Ahmedov U.Q. Qishloq joylari uy xo'jaliklarining rivojlanish istiqbollari (Monografiya) – T.: "Fan va texnologiya", 2014, 152 bet.
3. Бобок А. Развивать малые формы хозяйствования. // АПК: экономика, управление. – М., 2008, №9. С.36-37
4. Брокгауз Ф.А. и Ефрон И.А. Энциклопедический словарь. – М., 2001; Стр. 480
5. Капанев И.Г., Чубков Г.В. Семейный и личный подряд на селе. – Москва, Юрид. Лит., 1989. – 288 стр.
6. Salimov B.T, Berkinov B.B, Hamdamov Q.S va boshq. Dehqon va fermer xo'jaliklari iqtisodi. – Toshkent, 2004 y., 14-bet.
7. Сельскохозяйственный и производственный кооператив: М: Энциклопедия российский деревень, 1999, С.181
8. Husanov R.X. Qosimov M.CH. Dehqon xo'jaliklari yuritishning ilmiy va amaliy asoslari. – T.: "Cho'lpon", 2000 y, 104-bet
9. Чаянов А.В., Макаров Н.П. Природа крестьянского хозяйства и земельный режим. Труды III всероссийского съезда лиги аграрных реформ. Москва, 1918, стр 2.